

ÇAĞDAŞLAŞMADA ATATÜRK MODELİ

PROF. DR. SALİCAN CİGİTOV

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi
Türkoloji Bölümü

Türkiye Türkçesi'ne Aktaran:

AYHAN CELİKBAŞ

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi
İletişim Fakültesi

Orta asırlarda Asya, Avrupa, Afrika kıtalarının eteklerinin yayıldığı kısımlarında hakimiyet kuran, döneminde büyük devletlerle eşit seviyede olan ve büyük bir gücü olan Türk İmparatorluğu 18-19. asırlarda, Hıristiyan dünyası bilim, teknoloji, ekonomi, silah sanayii açısından diğer ülkeleri kendine yaklaştırmayarak önde olduğu dönemlerde dünyanın yenilenme (modernizasyon) sürecinin tam anlamıyla dışında kaldı.

İkinci olarak, Osmanlı İmparatorluğu son iki asırlık tarihini çoğunlukla kendine tabî halkların milliyetçi güçleri ve emperyalist ülkelerin orduları ile sürekli mücadele ederek geçirdi. Bu art arda yapılan savaşlar İmparatorluk halkının, özellikle Türklerin gücünü sülük gibi emerek uluslararası konumunu giderek zayıflattı.

Üçüncü olarak, ekonomik gelişmelerde geri kalmış olan Osmanlı İmparatorluğu bir yandan Hıristiyan Batının zengin ülkelerine yüklü miktarda borçlandı, diğer yandan da onların hammaddelerini sağladığı bir madene ve malları için doyumsuz bir pazara dönüştü ve sonunda yarı sömürge bir duruma düştü.

Bu yüzden giderek çökmekte olan Osmanlı İmparatorluğu'nun çeşitli tedbirler arayarak gücünü toparlamaya, ayağını yorganına göre uzatmaya, her şeyden önce birlik beraberlik içindeki halkı için endişe duymaya çok ihtiyacı vardı. Eğer, milliyetçi ve başı bozuk hareketlere kapılan sömürgelerinden feragat ederek sadece Türklerin yerleşik olduğu toprakları sınır edinseydi, Türk toplumunda modernleşme hareketlerini başlatıp ilerlemesini sağlasaydı, emperyalist devletler ve düşman komşuları ile anlaşıp uzun yıllar barış ortamı yaratarak gelişme fırsatı bulsaydı, Osmanlı İmparatorluğu millî egemenliğini, uluslararası itibarını korur, Türk halkının yaşamındaki sorunları halleder, gözlerini üzerine dikmiş olan emperyalistlere yem olmaktan kurtulurdu. Ancak, Osmanlı hanedanının her

yönden kötüleşen mirasçıları, ülkelerinin durumuna gerçekçi bir gözle bakmayı, anavatanlarının ve yurttaşlarının gerçek ihtiyaçları ve isteklerini açıkça anlamayı, imparatorluk onurunu tamamen bir kenara bırakarak kendi ulusunun geleceğini ve kaderini düşünmeyi göz ardı ettiler. Bu yüzden, iki asır öncesinde gidişatı bozulan, Avrupalılardan korkar hale gelen kudretli İmparatorluk, XX. asra teknolojiye emekleyen, ekonomik açıdan zayıf, zengin ülkelere tamamen borçlu, iç ve dış sorunlarını açıklığa kavuşturmayı gerçekleştiremeyecek bir durumda ve özellikle “Avrupa’nın hasta adamı” şeklindeki aşağılayıcı bir lâkapla girdi.

XX. asrın başlarında Osmanlı İmparatorluğu baş ülkesindeki baş kaldırmalardan, Sultan sarayındaki siyasî devrilmelerden, sömürgelerindeki isyanlardan ve savaşlardan iyice zayıflaşarak bitkin bir hale geldi. Bunun farkında olan emperyalist ülkeler eskiden beri içlerinde taşıdıkları niyetlerine eriştiklerini, yani Türklerin anavatanlarını paylaşıp, onları Anadolu yarımadasının ortasına hapsedme ya da Orta Asya’ya sürme zamanının geldiğini anladılar. Kendisi için böylesine tehlike yaratmalarını önemsemeyen Osmanlı İmparatorluğu uyuşuklukla I. Dünya Savaşına Almanya’nın yanında yer alarak girdi. Bu bozuk gidişat, Türk ulusunun başına gelen büyük bir belâ, emperyalist devletler için ise zahmetsiz bir ganimet oldu. Savaşta Osmanlı İmparatorluğu müttefikleri ile birlikte yenildiğinde, İtilaf Devletlerinin, Ermenilerin ve Yunanlıların askerleri Türklerin anayurduna harabeye çevirerek girdi. Sultanın etrafındaki Türk yöneticileri baskıncılara karşı savaşmak için tedbirler de almadılar, umursamaz davrandılar. I.Dünya Savaşından galip çıkan İngiltere, Fransa ve İtalya günümüz Türk ülkesinin verimli bölgelerini aralarında paylaştılar. Ermeniler ile Yunanlılara da kırıntılarını verdiler. Türklere Anadolu’nun bir kısmını bırakma planını dayattıklarında, Sultan yönetimi bunu çaresiz kabul etti. On yıl kadar süren savaşlardan bitkin düşen Türk halkı kendisini zavallı hale düşüren yöneticilerini devirmeye ya da baskıncılara haddini bildirmeye gücü yetmediğinden moral çöküntüsü içinde umutsuzluk batağına battı. Sultan yönetiminden değil de, kendi ulusundan yüz çeviren büyük bir grup Türk aydını, komutanlar, siyasetçiler, tüccar burjuvazisi Türkiye için ABD, İngiltere ve Fransa’dan herhangi birinin kanatları altına girip manda ülke olmaktan başka bir yol olmadığını yargısına vararak bu düşüncenin propagandasını yaptılar.

Kahraman Türk halkının büyük bir kısmı, biraz eğitilmiş üst tabakası, bir avuç siyasî aydın, ve vatan bekçileri olan komutanlar anavatanın başına kaygı verici bir durumun gelmesine boyun eğip eli kolu bağlı bir haldeyken, tek bir şanlı Türk oğlu, General Mustafa Kemal doğduğu vatanının böylesine hakir görülmesini kabullenemedi. O Türk halkının anavatanının bağımsızlığını, bütünlüğünü, geleceğini korumak için halkını hep birlikte harekete geçmeye davet ederek baskıncılara karşı savaş hazırlıklarına başladı. Bununla birlikte, Türklerin Mustafa Kemal’in önderliğindeki millî bağımsızlık hareketi başlayarak Türk topraklarından düşman askerlerinin kovulması ile sona erdi.

Bu değeri ölçülemez yüce zaferin ardından Mustafa Kemal Paşa, anavatanını kölelik tehlikesinden kurtaran bir millî kahraman, bütün halkın sevgilisi, ülkenin tek önderi mertebesine yükseldi. Çoğunluğun sevgisine, güvenine, saygısına

dayanan Ulu Önder doğrudan Türk toplumunun uzun zamandan beri biriken ihtiyaçlarını gidermek, taleplerini ortaya çıkarmak, düşüncelerini, isteklerini yerine getirmek için azimli çalışmalara girişti.

O dönemde Türk toplumu her şeyden önce nelere hasretti?

En önemlisi; Türk halkı iki üç asırlık geri kalmışlıktan kurtulmaya, gelişmiş, ileri, uygar ülkelerin arasındaki yerini bulmaya muhtaçtı.

Elbette, bu amaca Türk halkı toplumsal yaşamının bütün yönleri ile yenilenecek başarıya ulaşacaktı.

Şimdi ise yenilenme için Türk toplumu en öncelikle Pan-İslâmizm, Pan-Turanizm, Pan-Türkizm gibi İmparatorluk zorlaması hayallerden, kışkırtıcı hülyalardan kurtulmaya mecburdu. Bu yüzden Atatürk, Türk evlatlarının kaybettiği yüce İmparatorluğu tekrar kurmak için boşuna çaba harcamadı. İslâm dünyasını birleştirmek için, efsanevi Turan ülkesini kurmak için, Türk dilli halkları bir araya getirmek için boş yere zahmete katlanmadı ve sadece toprakları tamamen kendilerine ait olan egemen bir ülke kurmakla sınırlı kalmanın zorunlu olduğunu ilan etti.

İkinci olarak, Türk toplumu uzun süre barış şartlarında yaşadığı takdirde büyüyüp gelişebilirdi. Bu sebeple Atatürk, “Yurtta sulh, cihanda sulh” sözünü söyledi ve daha önce savaştığı komşuları ve uzak ülkeler ile barış ve dostluk ilişkileri kurma, barış anlaşmaları yapma gayretine düştü.

Bundan sonra ülke içindeki reform hareketlerine Atatürk, Padişahlığı (monarşi) Cumhuriyet sistemi ile değiştirerek başladı. Bu köklü değişiklikle Türk Parlamentosu ortaya çıktı. Yeni anayasa ve kanunlar kabul edildi. Din ile devlet işleri birbirinden ayrıldı. Vatandaş toplumunun unsurları, özellikle siyasî partiler ve hareketler oluştu.

Bununla birlikte halkın yaşamına büyük katkı sağlayan temel toplum kesimini, çiftçiliği modernleştirme işi ele alındı. “Siyasî zaferler de, askerî zaferler de ne kadar başarılı olurlarsa olsunlar, ekonomik zaferlerle taçlandırılmadıkça, sağlam bir temele oturmazlar, - demiştir Atatürk. –Bu yüzden ekonomimizin, ekonomik özgürlüğümüzün korunması, güçlendirilmesi, geliştirilmesi çok önemlidir.” Neticede millî sanayiinin büyüyüp gelişmesi, tarımın mekanikleştirilmesi, ticaretin bağımsızca yapılabilmesi ve ekonomik altyapının iyileştirilmesi için somut önlemler alınarak eyleme geçildi.

Türk halkı, gelişmiş Batı ülkelerinin bilimini, teknolojisini, kültürel değerlerini benimsemeyen ekonomisini de geliştiremez, düşüncelerini de yenileyemezdi. Bunu iyi anlayan Atatürk millî eğitim sisteminin dini baskılardan kurtularak dünyaca kabul gören uygarlık çizgisine girme yolunu da açtı. Arap alfabesini Latin alfabesi ile değiştirdi. Halk çoğunluğunun eğitimsizliğini ortadan kaldırmak için özel kampanyalar düzenledi. Gençlere yeni sistemdeki orta eğitim ve yüksek öğretim verebilecek eğitim kurumları açtı.

Atatürk takvim sistemini, saat ölçüsünü, uzunluk ve ağırlık ölçülerini Avrupalılaştırdı. Türk vatandaşlarının tümüne Batı geleneklerine uygun şekilde Türkçe soyadları aldırdı. Bu şekilde çok sayıda reformist adımlar atmakla sınırlı kalmadı. Ulusunun sadece öz olarak değil, aynı zamanda dış görünüş itibarı ile de uygar ülkelere benzediğini görmek isteyerek özel bir kanunla fes giymeyi yasakladı ve erkekleri uluslararası baş giysileri giymekle sorumlu tuttu.

Böylece Atatürk üç dört asırdan beri köklü değişikliklere susamış olan Türk halkını düşünüş tarzına bakmadan çağdaşlaşmaya seferber ederek yirmi yıl gibi bir süre içinde birbiri ardına kesintisiz ve yoğun bir reform süreci ile enerjisini yoğunlaştırmaya mecbur etti. Bunun ardından Türk ulusu kemikleşmiş gerici Doğu uygarlığından sıyrarak ilerici Batı uygarlığının büyük yoluna girdi. Başka bir deyişle, Atatürk halkını uykudan uyandırarak, kendine getirerek, eğip bükerek tarihî büyüme sürecinde büyük bir sıçrama yapmaya mecbur etti.

Böylesine korkusuz reform hareketlerine girişen ulus liderleri Atatürk'ten önce de olmuştu. Örneğin, Rusya İmparatoru I. Petro, Batı halklarının yaşam tarzı, ekonomik faaliyetleri, uygarlığı ile doğrudan tanıştıktan sonra yurttaşlarının çok geri kalmış olmasından utanmış, derin kaygılara kapılmış ve Rus toplumunu altını üstüne getirerek Avrupalılaştırmaya çalıştırmıştır.

XX. asrın ikinci yarısında Japonya'da Mutsihito'nun yönetimindeki Hükümet, "Meydzi İsin" olarak adlandırılan reformlar sistemini uygulamaya koyarak Japon toplumunu Batı uygarlığı ile birleştirmeye, özellikle bilim ve teknoloji açısından geri kalmışlıktan kurtarmaya ön ayak olmuştur.

Bu iki reform, Rusya'nın da, Japonya'nın da uygar insanlığı takip ederek, genel toplumsal gelişim içinde büyük ölçüde ilerlemesini sağlamıştır.

Fakat Atatürk devrimi, I. Petro reformlarından da "Meydzi İsin" modernizasyonundan da daha geniş çapta yürütülmüş, toplumun siyaset, ekonomi, gelenek, yaşam tarzı, din, kültür, düşünüş ve davranışlarını bir bütün olarak içine almıştır. İkinci olarak, bu yenilenme, toplumun sadece üst tabakasına değip geçmemiş, derinliğine işlemiş, onu kökünden kavramıştır. Üçüncü olarak, Kemalizm reformları göz açtırmayan hararetle bir tempo ile ve büyük çabalarla yürütülmüştür. Bunun neticesinde, geleneksel feodal ilişkiler, dini ideoloji ve örf ve adetler, orta çağa özgü düşünce biçimleri içinde, uyşuk, gayretsiz, yeniliklere kayıtsız yaşayıp giden, geri kalmışlığından utanmayan, yorgun bir millettten belirli hedefleri olan, gayretli, arlı, bilime hevesli genç bir millet ortaya çıktı.

Demek ki, Atatürk reformları art arda dizilen ve uzun zamandan beri hareketsiz kalan vagonlar gibi, Türk toplumunu Batı uygarlığına doğru harekete geçiren bir lokomotif görevi görmüştür.

Türkiye'deki çağdaşlaşma uygulaması, Rusya'daki Bolşevik İhtilali tecrübesiyle de pek çok yönden benzeşmektedir. İlk olarak Bolşevik İhtilali de Kemalist İnkılap gibi ülkeyi geri kalmışlıktan hızla kurtarmayı hedeflemişti. İkinci olarak Türkiye de, Sovyetler Birliği de çağdaşlaşma yoluna aynı dönemde peş peşe

girmiştir. Üçüncü olarak Türkiye’de de, Sovyetler Birliği’nde de devlet, siyasî iktidarın toplum hayatına doğrudan etki eden dizginlerini elinde toplayıp baş reformcu vazifesini üstlenmiştir. Dördüncüsü, Kemalistler de Bolşevikler de ekonomiyi devletleştirmişler, harcamaları bir elde toplamışlar, insan kaynaklarını ve tabii zenginlikleri seferber ederek kısa zamanda sanayii, tarımı, milletin kültürel durumunu ortaçağ görüntüsünden sıyırmış, başka bir ifadeyle toplumlarını geri kalmışlıktan kurtarmayı başarmışlardır.

Fakat çağdaşlaşma programının hayata geçirilmesi iki ülkede iki değişik yolda ilerlemiştir. Kemalist Türkiye, çağdaşlaşma yolunda gerçekçi ve pragmatik siyasete dayanıp, sivil toplum unsurlarını ve pazar ekonomisinin serbestliğini korurken, kitle terörü ve baskı metotlarını kullanmadı.

Sovyetler Birliği’nde ise çağdaşlaşma süreci, ütopyik ideolojileri uygulama hayali ile, zorlama, mecbur bırakma, korkutma siyaseti ile farklı sosyal grupları, özel mülkiyeti, pazar ekonomisini, halkın hür fikrini yok ederek ilerledi.

Elbette bu farklılıklar ve zıtlıklar, iki ülkedeki çağdaşlaşma hareketlerinin sonuçlarını da farklı kıldı.

İfade etmek gerekir ki, Türkiye’nin toprağı, nüfusu, zenginlikleri, diğer toplumsal potansiyelleri Sovyetler Birliği’ndekinden onlarca defa daha azdı. Buna rağmen, Türkiye 70 yıl içinde bugünkü kapitalist gelişimin dinamik yoluna girip, hali hazırdaki ekonomisini, kültürünü, toplumsal hayatını yaratabildi, halkının yaşam kalitesini dünya standartlarına yaklaştırmayı başardı. Türk milleti bu gelişme seviyesine çağdaşlaşma yoluyla yükseldi.

Sovyet çağdaşlaşma tecrübesi endüstride, askerî teknolojide, bilimde ve kültürde büyük başarılarla ulaşmakla birlikte, yeni ekonomik gelişmelere yenilmiş, genel krizlerle kuşatılmıştır. Bunun sebepleri şunlardır; Sovyetler Birliği başından beri dış dünyaya kapalı ekonomi, kapalı toplum ve totaliter devlet kurmaya, doğal zenginlikleri ve insan kaynaklarını israf ederek kullanmaya, halkın haklarını, özgürlüklerini, maaşlarını, tüketim ihtiyaçlarını sınırlamaya yöneldi.

Maalesef, Sovyet modelindeki çağdaşlaştırma, acımasız ve sonuçsuz toplumsal bir deney olarak sonunda ufalanıp bitti. Bundan dolayı, sabık Sovyet halkları, planlandığı gibi kapitalizmin üzerinden atlayarak feodalizmden komünizme geçememişler, tekrar en başından başlamaya, kapitalizm yolu ile geçişe mecbur olmuşlardır; bu halklar bugün sosyalizmden kapitalizme geçişin zorluklarını ağır biçimde yaşadıkları bir dönemde dirler.

Atatürk devrimi, döneminde tam ya da yarı sömürgeleşmiş, toplumsal gelişmenin arkasında kalmış ülkeleri büyük ölçüde etkilemiştir. Bunun sebebi, bu ülkelerin arasından Türk ulusunun ilk olarak emperyalistlere karşı verilen millî mücadeleyi zaferle sonuçlandırmasıdır. Diğer bir ifadeyle, yeryüzünü saran sömürgecilik sisteminin çökertilmesine Türkiye tarafından başlanmasıdır.

İkinci olarak, Türkiye din devletinden kurtulma, demokratikleşme, endüstrileşme, genel olarak Avrupa örneğinde bir modernleşme yoluna girip, bu

yolda oldukça kararlı, oldukça başarılı bir şekilde ilerleyebilen ilk Müslüman ülke oldu. Yenileşme ve Batılılaşma açısından Atatürk devrimleri, sadece İslâm Dünyası için değil, aynı zamanda genel sosyal gelişmenin ve bilim ve teknoloji sürecinin dışında kalan diğer ülkeler için de örnek bir model olma özelliğini hâlâ korumaktadır.

Üzerinde bir daha durulması gereken şey şudur: Atatürk modernleşmesinin ardından Türk ulusu, insanoğlunun öne geçmiş kesimi tarafından yaratılan hümanizmi, pozitivizmi, pragmatizmi, demokrasi ideolojilerini, bilim ve teknoloji yeniliklerini Hristiyan Dünyasından ayrı olarak ortaya çıkıp kendi hayatında oldukça başarılı, oldukça etkili bir şekilde kullanabilen uluslardan biri oldu.

Elbette, güç açısından geri kalmış, ekonomisi iflas etmiş, halkı son derece fakirleşmiş olan Türkiye'nin günümüzde ekonomisi büyüyüp gelişmiş, sosyal hayatı demokratikleşmiş, kültürü yenilenmiş çağdaş bir ülkeye dönüşmesi son derece meşakkatli tarihî şartlarda gerçekleşti. Çok sayıda sorunlar, karşılıklı mübadeleler, anlaşmazlıklar ile karşılaşan Atatürk, Türk ulusundan canla başla çalışmasını, geçici zorluklara sabırla dayanmasını, Batı dünyasının çok büyük kültür hazinesini durmadan çalışarak benimsemesini talep etti. Başka bir deyişle, Türk yurdu millet bilincine, mutlak bir varlıklı yaşama, demokratikleşen bir topluma karmakarışık engelleri, zorlukları aşarak, büyük badireler atlatarak kavuştu.

Türkiye'nin çağdaşlaşma tecrübesi, yakın geçmişte siyasî bağımsızlıklarına erişen Türk ülkeleri için önemli bir örnektir. Bu örnek belki de, bu Cumhuriyetlere, özellikle Kırgızistan'a son yıllarda Türkiye tarafından yapılan maddî, manevî ve insanî yardımlardan daha da değerlidir. Çünkü, Kırgızistan'ın önünde de geri kalmışlıktan, fakirlikten, uyusukluktan kurtulma görevi vardır. Şimdi Türk akrabalarımızın 75 yıllık tarihî tecrübesi açıkça göstermektedir ki, geri kalmışlıktan sıyrılıp, uygar zengin ülkelere yaklaşmak isteyen bir millet, öncelikle kendini toparlayarak, canı gönülden çalışarak, gücünü bir yumrukta toplayıp sürekli çalışmaya, eğitime ve araştırmaya yönelirse, bütün geri kalmışlığını yaşamından silerek yeniliğe doğru atılırsa, en önemlisi, kendi kendine yeten, vatanına, milletine gerçekten gönül veren, namusuyla faaliyet gösteren, hazine hırsızlığından, rüşvetçilikten ve diğer bürokratik belâlardan şeytan görmüş gibi kaçan yöneticiler çıkarırsa, her halükârda ulaşmak istediği hedeflere ulaşır. Bu sebeple biz Türk toplumunun modernleşme ve demokratikleşme yolundaki zengin tecrübesini gayretle öğrenip, bunlardan dersler çıkarmalıyız.